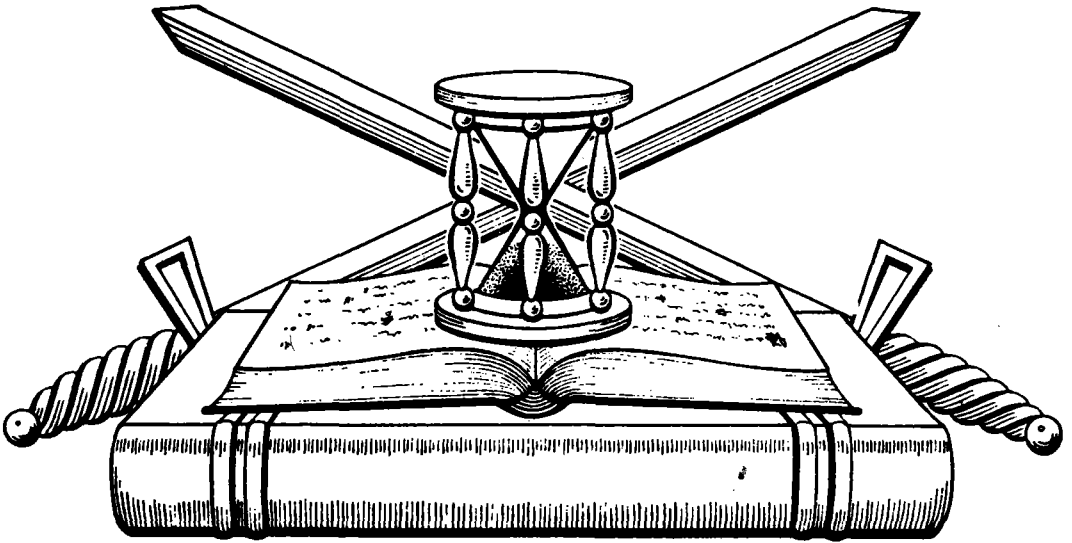

Aug 47²

MARS ET HISTORIA

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

*****
* OPPERICHT 20 AUGUSTUS 1966 *
*****

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter : F.L. Diekerhoff
Ondervoorzitter: J. Albarda
1e Secretaris : F.J. van Lier
2e Secretaris : H. Ringoir
Peningmeester : C.J. Knepelhout
Archivaris : J.J.B.J. Bouvy
Leden: : Mr. J.W.T. Bosch
B.C. Cats
W.F.K. Engelbrecht
F.J.A. Lutz.
Drs. G.J.A. van Ojen, jr.
Mr. Ch. L.M. Schaepman
E.H.H. Weekenstroo

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter : Oranje Nassaustraat 1, Geldermalsen, Tel. 03455-1773
Ondervoorzitter: Laan v. Clingendael 121, 's-Gravenhage, Tel. 070-246843
1e Secretaris : NAPO 890, Utrecht, Veldpost, Tel. 0949-2571.3137
2e Secretaris : Laan v. Nieuw Oost-Indië 289, 's-Gravenhage, Tel. 070-839994
Peningmeester : Brenstraat 26, Den Helder, Tel. 02230-12153

Contributie bedraagt per jaar min. f 15,00, te storten op giro 14700 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Den Helder, ten name van 'Nederlandse Vereniging Militaire Historie' rekening nummer 58.72.29.101.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKKOMMISSIE:

Voor het Bestuur: H. Ringoir, Laan van Nieuw Oost-Indië 289, 's Gravenhage
Uit de leden: M. Boerma, de Ruyterstraat 68, 's Gravenhage
E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's Gravenhage

SAMENSTELLING REDAKTIE-ADVIESKOMMISSIE:

Voor het Bestuur: F.J.A. Lutz en Drs. G.J. van Ojen jr.
Uit de leden : L.J. Spanjaardt Speckman

AFDELINGSKORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde

„DE DONDERBUS”

Sophiakade 5 b, Rotterdam 3016

GEOPEND VRIJDAG 19.00 - 21.00 uur

ZATERDAG 10.00-18.00 UUR

Inkoop - Verkoop - Ruil

Oude wapens — Antiek — Munten

MILITARIA

w.o. Bajonetten — Sabels — Degens — Zwaarden — Uniformen
van soldaat tot generaal.

Helmen in 100 verschillende uitvoeringen.

Orden en Erentekenen — ned., Duits, russ., Frans enz.

Emblemen — Tinfiguren — Vreemdelingen Legioen — Para
Commando — enz.

Camouflage uitrustingsstukken — Ponjaards

DOCUMENTATIE

over Wapens van antiek tot modern — Uniformen — Munitie

Alle soorten Boeken en Tijdschriften van 2e W.-oorlog

Originele Documenten — Verzetsbladen — Strooibiljetten —

Aanplakbiljetten — Foto's — Films en Projectoren

Gramfoonplaten

Zend- en ontvanginstallaties — Veldtelefoons —

Mijndetectors — Afstandmeters — Kijkers

Privé: J. WINTERS

Goudserijweg 77, Rotterdam, telefoon 010-126297

MARS ET HISTORIA

7e jaargang
nummer 3
augustus '72

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

---

inhoud

AANMELDINGSFORMULIER.

BESTUURSMEEDEDELINGEN.

BEKROOND ARTIKEL PRIJSVRAAG:

Ekeren 30 juni 1703, door J.K.H.L.Bottena

ARTIKELN VAN LEDEN:

Minister en Opperbevelhebber door Prof. Ir. J.W.Bonebakker

STUDIEKRING MILITAIRE FOLKLORE:

De emblemen der Parate Eenheden, door L.Verhoeff

DE JAARVERGADERING

995

AANMELDINGSFORMULIER

Tot deelname aan de jaarvergadering op zaterdag 7 oktober 1972 te 's-Gravenhage in de Prinses Julianakazerne, Thérèse Schwartzestraat 15.

Ondergetekende:

Naam: . . . . . Lid nr: . . . . .

Adres: . . . . .

zal deelnemen aan de jaarvergadering van de "Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie" op 7 oktober 1972 te 's-Gravenhage.

Hij/zij brengt als introductie(es) mee: . . . . . personen.

Hij/zij neemt deel aan de lunch en zal de daaraan verbonden kosten à f 5,-- per persoon vooraf gireren aan de penningmeester (Giro 14700 van Algemene Bank Nederland te Den Helder, t.g.v. rekening nr. 58.72.29.101).

Hij/zij wenst deel te nemen aan de expositie en wel met de volgende voorwerpen:

. . . . .
. . . . .
. . . . .

en heeft hiervoor nodig circa . . . . . met/zonder wandruimte.
Hij/zij zal geen/wel ruilmateriaal meebrengen.

Hij/zij wenst als candidaat voor een bestuursfunctie te stellen:

. . . . .
. . . . .

Hij/zij wenst voor de rondvraag de volgende vra(a)g(en) te stellen:

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Te . . . . . op . . . . . 1972.

(handtekening)

Gaarne ingevuld zenden aan penningmeester:
Ltz A I, C.J.Kneppelhout, Bremstraat 26, Den Helder
V66r 23 september 1972.

BESTUURSMEEDEDELINGEN

JAARVERGADERING

Doordat de zalen in de Prinses Julianakazerne om organisatorische redenen op de oorspronkelijk vastgestelde datum niet beschikbaar zijn, wordt de jaarvergadering NIET ZOALS IN VORIGE NUMMERS VERMELD OP 23 SEPTEMBER, MAAR OP ZATERDAG 7 OKTOBER 1972 gehouden.

Programma voor de jaarvergadering op zaterdag 7 oktober 1972 in de zalen van de Prinses Julianakazerne, Thérèse Schwartzestraat 15 te 's-Gravenhage:

Zaal open te 08.30 uur.

Expositie door de leden met ruilmogelijkheid 10.00 tot 12.15 uur.

Bestuursvergadering 10.30 tot 11.30 uur.

Lunch tussen 12.15 en 13.15 uur.

Jaarvergadering aanvangende te 13.30 uur, sluiting te circa 14.30 uur.

AGENDA:

1. Opening door de voorzitter, herdenking overleden leden.
2. Notulen vorige jaarvergadering op 25 september 1971.
3. Jaarverslag Secretaris (zie elders in dit blad)
4. Finantieel verslag penningmeester (zie Juninummer)
5. Verslag kascommissie 1971.
6. Benoeming kascommissie 1972.
7. Bestuursverkiezing.
Aftredend zijn de Heren Kneppelhout en Weekenstroo. Beiden stellen zich herkiesbaar. Kandidaten uit de leden kunnen worden voorgesteld middels het aanmeldingsformulier.
8. Stand van zaken "MARS ET HISTORIA".
9. Uitgave Uniform-prentbriefkaarten.
10. Ledenwerving.
11. Excursies.
12. Behandeling ingediende vragen (zie aanmeldingsformulier) alsmede rondvraag
13. Sluiting door de voorzitter.

Van circa 14.30 tot 15.00 uur PAUZE, waarna mogelijk een lezing of filmvertoning tot circa 16.00 uur zal plaats vinden. (Bij het ter perse gaan van dit nummer, beaadt het bestuur zich nog hierover, Redactie)

Alle leden worden hierbij door het bestuur uitgenodigd om in grote getalen de jaarvergadering bij te wonen en daardoor blijk te geven van hun actieve wil tot medewerking aan het verenigingsleven.

HET AANMELDINGSFORMULIER, DAT WIJ VAN U VERWACHTEN VOOR 23 SEPTEMBER GELIEVE U ELDERS IN DIT NUMMER AAN TE TREFFEN.

2. JAARVERSLAG 1971 - 1972

A: LEDENBESTAND

Het aantal ingeschreven leden bedraagt per 15 juli (datum van afsluiting van dit verslag) : 378. Vorig jaar op gelijke datum was dat aantal : 351.

Het effectieve ledenbestand, na aftrek van overledenen, opzeggingen en afvoeringen, bedraagt 294 (evenals vorig jaar)

De teruggang in het ledenbestand, die in het vorige jaarverslag werd gesignaleerd, is hiermede gelukkig tot staan gekomen. Aangezien het jaar 1972 nog lang niet voorbij is, mag 'n goede hoop worden gekoesterd, dat ten opzichte van dit verslagjaar vooruitgang zal worden geboekt in het komende verenigingsjaar. Met behulp van al onze leden moet dit beslist mogelijk zijn!

B. STUDIE - AFDELINGEN

In dit verslagjaar werden nieuwe afdelingscorrespondentschappen ingesteld voor:

- Napoleontica o.l.v. mr. A.Telders.
- Krijgsgeschiedenis algemeen o.l.v. E.W. van Popta.

Helaas moest het correspondentschap voor "Wapens en Munitie" vacant gesteld worden wegens bedanken voor deze functie van de heer J.Lenselink. 'n Opvolger is nog niet gevonden.

Gedurende het verblijf van de correspondent "Koninklijke Luchtmacht" in Canada wordt het correspondentschap waargenomen door de heer H.J. Schakelaar.

De heer B.C. Cats is teruggekeerd uit de Verenigde Staten en heeft het correspondentschap van de afdeling "Militaire emblemen" weer op zich genomen, daarbij geassisteerd door de heer C. van Ekeris. Na het bedanken voor de functie van afdelingscorrespondent voor "Ridderorden en onderscheidingen" door de heer J.C. Burger werd reeds spoedig een opvolger gevonden in de heer H.G. Meijer.

Het bestuur is die afdelingscorrespondenten, die regelmatig hun medewerking verlenen aan het orgaan, daarvoor zeer erkentelijk.

C. LEZINGEN, EXCURSIES E.D.

In het afgelopen verslagjaar werden voor onze leden de volgende evenementen georganiseerd:

- 25 september 1971 Lustrumtentoonstelling te Den Haag, Jaarvergadering, Lezing over vuurwapens door K.B.C. Görlitz.
- 13 november 1971 Excursie naar Breda (KMA - Grote Kerk etc.)
- 22 april 1972 Ruilbeurs + vertoning documentaire film te Den Haag.
- 3 juni 1972 Excursie naar Overloon (Oorlogs- en verzetmuseum).

Was de deelname aan de beide eerste evenementen zeer bevredigend te noemen, te-
leurstellend was die voor de beide laatstgenoemde. Mogelijk was dit mede te
wijten aan de late c.q. wat onopvallend in het orgaan geplaatste aankondigingen.
Het bestuur zal voortaan streven naar voortijdige aankondiging, gevolgd door de
definitieve aankondiging, voorzien van 'n aanmeldingsformulier.

D. LUSTRUMVIERING

Reeds op 20 november 1970 werd overgegaan tot het instellen van een commissie
ter voorbereiding van de lustrumviering t.g.v. het 5 jarig bestaan in 1971. Van
deze commissie maaken deel uit de heren Kneppehout, Engelbrecht, Wagenaar, van
der Weide en de Wilde. Deze commissie vergaderde een viertal malen en bereidde
de lustrumviering tot in details voor. Het resultaat mocht er dan ook zijn. De
25e september 1971 zal een hoogtepunt blijven in het verenigingsleven van onze
vereniging. De lustrumtentoonstelling was een groot succes. De catalogus was
fraai verzorgd door de I.U.B. 'n Groot aantal genodigden, waaronder de Staats-
secretaris van Defensie, de Secretaris-Generaal en meerdere hoge ambtenaren van
Defensie, de plv. CGS en de Gouverneur van de Residentie gaven blijk van hun
belangstelling.

Jammer, dat de met zoveel zorg opgezette expositie maar zo'n kortstondig be-
staan was beschoren! Ook de overige programmapunten van deze dag mochten zich
in 'n royale belangstelling verheugen. Zo werd de jaarvergadering bijgewoond
door 48 leden, terwijl 'n 40-tal leden interesse bleek te hebben voor de lezing
van de heer Görlitz. Al met al reden om de lustrumcommissie ten zeerste erken-
telijk te zijn voor het verrichte werk.

E. MARS ET HISTORIA

De in de periode 1970 - 1971 ontstane achterstand in het verschijnen van het
verenigingsperiodiek kon gelukkig tijdens het afgelopen verslagjaar grotendeels
- zij het met onregelmatige tussenpozen - worden ingelopen. Op het moment van
schrijven van dit jaarverslag waren 4 nummers verschenen, terwijl het vijfde
bij de drukker lag.

De redactie bestaat momenteel uit de heren Ringoir, Boerma en van Popta. De re-
dactie-adviescommissie uit de heren Lutz, van Ojen jr. en Diekerhoff.

In 1971 verscheen nog één extra-bulletin, terwijl ook de uitgave van het lus-
trumnummer niet onvermeld mag blijven.

F. BIBLIOTHEEK EN ARCHIEF

Buiten de toegezonden jaarverslagen van andere verenigingen en instellingen en
een vervolgdeel op de catalogus van het legermuseum werd dit verslagjaar van de
sectie luchtrachthistorie BDL-staf het tweedelige stafwerk over de "luchtverde-
diging van Nederland in de meidagen 1940" ten geschenke ontvangen. Bibliotheek
en archief worden beheerd door de heer Bouvy.

G. VERGADERINGEN

Er werden zeven vergaderingen van het algemeen bestuur belegd, terwijl boven-
dien een gecombineerde vergadering van bestuur en afdelingscorrespondenten werd
gehouden. Op 27 mei 1972 werd op uitnodiging van onze vereniging een samen-
spraak gehouden met vertegenwoordigers van andere instellingen en verenigingen
op maritiem-historisch dan wel krijgsgeschiedkundig gebied om te komen tot een

blijvende vorm van samenwerking. Hieruit resulteerde de instelling van een "Commissie van Overleg", die tot op heden eenmaal vergaderde (zie ook het betreffende verslag in "Mars et Historia").

H. CORRESPONDENTIE EN CONTACTEN

In de periode 16-7-1971 t/m 15-7-1972 werden een negentigtal brieven uit binnen- buitenland ontvangen en beantwoord c.q. afgedaan middels het verenigingsorgaan. De bestaande contacten met gelijkgerichte verenigingen en daarbuiten werden dit jaar uitgebreid door uitwisseling van publicaties met:

- de Vereniging Officieren der Cavalerie
- het Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum
- de Nederlandse Vereniging voor Vlaggenkunde

Greven, 15 juli 1972

De 1e Secretaris

(w.g.) F.J. van Lier

EKEREN 30 juni 1703

door J.K.H.L. Bottema

1. INLEIDING

In de lange rij van Krijgsverrichtingen van ons leger neemt de slag bij EKEREN een bijzondere plaats in.

De bekende grote veldslagen uit de Spaanse Successieoorlog (1702 - 1713), HOCHSTADT-BLENHEIM, RAMILLIES, OUDENAERDE, MALPLAQUET moesten nog komen.

Wel hadden Hollandse troepen reeds lauerden geogst bij NIJMEGEN, KEIZERSWEERT, BONN, LUIK en VENLO.

Maar reeds was gebleken dat begin van slechte verstandhouding tussen de Nederlandse generaals enerzijds en MARLBOROUGH, de opperbevelhebber der Hollandse en Engelse legers te veldde, anderzijds. Een controversale lag opgesloten in het concept van oorlogvoering dat de regeerders van de Republiek en de Britse regering voor ogen stonden. Voor de eersten was het beveiligen van het grondgebied van de Verenigde Provinciën door middel van het vast in handen houden van onze linien en vestingen en het intact hebben van een veldleger de eerste vereiste. Het leger was Hollands "all in all" (Heinsius aan MARLBOROUGH). De Engelse veldheer, niet belemmerd door dergelijke overwegingen van veiligheid en opererend met een leger dat toch voor verreweg het grootste deel door de Republiek betaald werd, voelde zich veel vrijer in zijn operationeel concept en koos voor een strategie waar de beslissing op het slagveld uitgevochten moest worden. Wilden de Hollanders dus niet veel wagen zonder ook op "veilig" te kunnen spelen, hun liefste wens was wel de oorlog zo snel mogelijk te beëindigen. Daarvoor

wilden zij op één beslissende veldslag aansturen. Maar ook hierin vonden ze MARLBOROUGH niet aan hun zijde. Zijn invloed bleef zolang de oorlog duurde, hieraan spoedig een einde maken was niet in zijn voordeel en bovendien, Engeland had de buit nog niet binnen. Engelandse imperialistische politiek botste hier met de Hollandse vredespolitiek.

En dan waren er patriottische overwegingen.

Voor het eerst in zijn geschiedenis gingen Hollandse legers ten strijde onder vreemd opperbevel. Geen Prins VAN ORANJE, maar MARLBOROUGH als opperbevelhebber. Aanbevolen door KONING WILLEM zat er voor de Hollanders niet veel anders op hem te accepteren maar het was frustrerend voor de regeerders van de Republiek evenals voor de Generaals.

Zij hadden toch het grootste aandeel in de oorlogslasten en in Hollandse legers werden Engelsen als wapenbroeders maar toch ook als hulptroepen beschouwd. Het zelfbewustzijn van onze troepen werd geschokt evenveel als dat der Engelse troepen werd opgeheven door de bijzondere begunstiging die MARLBOROUGH in staat was zijn kleinere Engelse leger te geven.

Van de opperbevelhebber en zijn omgeving voelden de Hollandse generaals zich uitgesloten en de Staten Generaal wist weinig te doen om hierin verandering te brengen. Deze toestand verergerde naarmate de oorlog langer duurde en MARLBOROUGH succesrijke veldslagen leverde. Nu werden voor niet geslaagde operaties Hollandse generaals en de Gedeputeerden te velde, de vertegenwoordigers van de regering bij het leger, als zondebok gebruikt. Maar zover was het bij EKEREN nog niet gekomen. De eerste veldslag van de Spaanse Succesieoorlog zou een Hollandse aangelegenheid zijn. Wel kwam zij tot stand door boven aangehaalde tegenstellingen.

2. DE LEGERS

In het voorjaar van 1703 stond het geallieerde hoofdleger, onder MARLBOROUGH'S bevel en waarbij de meeste Nederlandse troepen ingedeeld waren, aan de Maas tegenover het Franse hoofdleger onder de maarschalken DE VILLEROY en BOUFFLERS. Beide legers waren ongeveer even sterk, plm. 60 bataljons en 120 eskadrons.

Onder de Hollandse generaals VAN WASSENAAR-OB DAM en MENNO VAN COEHOORN stonden ongeveer 36 bataljons en 40 eskadrons aan de Schelde en in ZEEUWS-VLAANDEREN tegenover troepen van de markies VAN BEDMAR.

MARLBOROUGH wilde, als de omstandigheden gunstig waren, DE VILLEROY tot een slag dwingen door hem te noodzaken zijn hoofdleger te verzwakken en versterkingen naar de SCHELDE te zenden als de Hollandse Generaals daar krachtig zouden aanvallen.

Toen COEHOORN en zijn onderbevelhebber SPARRE met succes acties ondernamen tegen CALLOO en STEKENE in ZEEUWS-VLAANDEREN, OB DAM had hiervoor troepen moeten afstaan, ontstond een minder rooskleurige situatie. Er bleven nl. slechts 13 bataljons en 40 eskadrons ter beschikking van OB DAM'S Schelde leger en het was voor den markies van BEDMAR gemakkelijk om overmachtige strijdkrachten samen te trekken. Bovendien reageerde DE VILLEROY anders dan MARLBOROUGH had verwacht. Met het gehele Franse leger begon hij de mars van de MAAS naar de SCHELDE, op één marsdag afstand door de geallieerden gevolgd. Toen de Fransen bovendien strategisch gescheiden werden van de geallieerden door de waterloop van de rivier de DEMER, 29 juni, detacheerde DE VILLEROY zeer snel een dertig eskadrons en dertig grenadier compagnieën, onder bevel van maarschalk BOUFFLERS, die ver-

enigd met troepen van BEDMAR, OBDAM'S troepen moest overvallen. Vanaf 25 juni bezette dat leger een legerplaats bij EKEREN, met de bedoeling van daaruit en in samenwerking met COEHOORN, demonstraties tegen de Franse linies bij ANTWERPEN te ondernemen.

HET HOLLANDSE LEGER was als volgt samengesteld:

Opperbevelhebber: Generaal der Cavalerie JACOB VAN WASSENAAR, HEER VAN OBDAM een nazaat van de zo ongelukkig bij LOWESTOFF in de lucht gevlogen admiraal, behorend tot een van Hollands oudste geslachten en een in vele oorlogen beproefd krijgsman.

Onder hem dienden:

Luitenant-Generaal der Cavalerie CLAUDE FREDERIK 'T SERCLAES, graaf van TILLY, de latere veldmaarschalk. Een broeder van hem diende in het vijandelijke leger; bij EKEREN stonden ze tegenover elkaar.

Generaal-Majoor der Cavalerie REINHART VINCENT, graaf van HOMPESCH, een goed ruiteraanvoerder.

Luitenant-Generaal der Infanterie FREDERIK JOHAN VAN BAER, heer van SLANGENBURG, een uitstekend officier en waarschijnlijk Hollands beste Generaal.

Luitenant-Generaal der Infanterie FRANÇOIS NICOLAAS, baron FAGEL, de latere Nederlandse bevelhebber in Spanje.

Generaal-Majoor der Infanterie JOHAN THEODOOR, baron van FRIESHEIM, die eveneens in Spanje onze troepen zou commanderen.

DE INFANTERIE bestond uit de volgende korpsen:

Regiment SLANGENBURG, een nationaal-regiment, gecommandeerd te veld door DE MAREGNAULT en Luitenant-Kolonel PHILIPS DE ROUILLE en majoor VAN COEVERDEN tot STOEVELAAR.

Ik heb niet kunnen vinden welk van de huidige regimenten van dit regiment afstamt.

Regiment FRIESHEIM, een nationaal regiment, gecommandeerd door de Kolonel DE MAREGNAULT en Luitenant-Kolonel PALM, stamonderdeel van het niet meer actief dienende 4e Regiment Infanterie.

Regiment PRINS VAN NASSAU, een nationaal regiment, Kolonel was de Kwartiermeester-generaal van het leger, D'IVOY, luitenant-Kolonel DE FOUNIER commandeerde te velde, stamonderdeel van het tegenwoordige Regiment ORANJE-GELDERLAND (5R1).

Regiment FAGEL, een nationaal regiment, gecommandeerd door Luitenant-Kolonel VAN EMMERIK, stamonderdeel van het 2de Regiment Infanterie, nu Regiment Limburgse Jagers.

Regiment COLYEAR, een Schots regiment, sinds het begin der Republiek dienden Schotse regimenten in ons leger, tijdens de 4de Engelse Zeeoorlog werden zij genationaliseerd. Dit regiment werd een stamonderdeel van het 6e regiment Infanterie dat eveneens niet meer actief dient in ons leger.

De subsidie regimenten in Hollandse en/of Engelse betaling nml.

Regiment PRINS v. GOTHA) - troepen van
 " GREVENDORF) - SAKSEN-GOTHA
 " NAGEL) - MUNSTERSE
 " ERBERVELT) - troe-
 " SCHWARTZ) - pen
 " CARNARENS)
 " WLJHE - HANNOVERAANSE troepen
 " BARNER - HOLSTEINSE troepen

DE CAVALERIE

Regiment TILLY, 2 eskadrons, nationale cavalerie, Kolonel GRATIAN DE SUS-
 TERLE
 Majoor HARTMAN
 Regiment OBDAM, 2 " " " , Kolonel WERNER v. PALLANDT
 Majoor VAN RECHTEREN
 Regiment CANNENBURG, 2 " " " , Kolonel CANNENBURG
 Majoor VAN NIJVENHEIM
 Regiment BALDWIN, 1 " " " , Majoor DE ROTH
 opgeheven in 1747
 Regiment HEYLBURG, 2 " " " , Majoor MARCELIS RICHARD
 Al deze onderdelen zijn stamkorpzen voor het 1ste Regiment Huzaren.

Regiment v. HESSEN HOMBURG,
 v.d. NATH) - HOLSTEIN, GOTTROP's - alle in
 BAUDITZ) - troepen - onze en/
 HARDENBERG) - SAKSEN-GOTHA's - of Engelse
 STUBENWAL) - troepen - dienst

DE ARTILLERIE: enige batterijen onder Kolonel VERSCHUUR.

Totale legersterkte plm. 10.000 man.

Het FRANS-SPAANSE leger, waarin vele Zuidnederlanders dienden had de volgende organisatie:

Bevelhebbers: de markies van BEDMAR, en de maarschalk BOUFFLERS.

1e linie:

cavalerie 16 eskadrons: comte DE GUICHE en T'SERCLAES de TILLY.
 infanterie 11 bataljons: GRIMALDI, du BAY, BISSACCIA, DE LEYDE.
 cavalerie 15 eskadrons: GUISCARD, PRINS v. ESPINOY.

2e linie:

cavalerie 9 eskadrons: GASSION, RIBAUCCOURT.
 infanterie 9 bataljons: ST. MAURICE, LABADI.
 cavalerie 9 eskadrons: VILLEROY (zoon v.d. maarschalk), FURNEAU.

benevens 1500 grenadiers in 30 compagnieën van het hoofdleger.
 Totaal 49 eskadrons, 20 bataljons, 30 gren.comp. = 20.000 man.

3. OPERATIES (kaart)

Reeds tussen 5 en 8 uur in den morgen van 30 juni trekken de Frans-Spaanse-Zuidnederlandse troepen uit hun linies bij MERXEM en rukken voort, eerst in N.O.-richting om de vele waterlopen tussen het Hollandse leger en Antwerpen te vermijden, buigen dan met een wijde boog naar het noorden en trekken dan westwaarts, om BRASSCHAET en richting CAPELLE.

1200 Veel tijd gaat verloren maar omstreeks 12.00 uur toch rijdt de cavalerie van GUISCARD het dorp CAPELLE binnen, stoot dan snel door over HOEVENEN en bezet ORDEREN in de rug van het HOLLANDSE leger. Tezelfdertijd ontdekken de Hollandse veldwachten (detachementen van 30 tot 150 man) de vijand en OEDAM laat het leger onder de wapenen komen. Hij besluit het leger terug te nemen over HOEVENEN naar LILLO, artillerie en bagage over WILMERDONK naar LILLO. Brigadier SCHULENBURG gaat met twee regimenten dragonders van SAKSEN GOTHA vooruit om HOEVENEN te bezetten.

1500 Hij vindt, zoals wij weten, deze plaats door de vijand bezet, kan de Franse dragonders en grenadiers niet verdrijven, wendt zich naar ORDEREN en treft ook daar vijand aan. Nu komt de Hollandse infanterie van EKEREN tot HOEVENEN tegen de opdringende cavalerie van VILLEROY en ESPINOY in gevecht, maar kan alle aanvallen, in het voor cavalerie ongunstige terrein, afslaan. HOEVENEN echter kan niet terug veroverd worden.

1600 Inmiddels heeft OEDAM, Luitenant-Kolonel PALM opdracht gegeven om met een deel van het piket (7 man per compagnie, + 350 man) ORDEREN te hernemen. Kolonel VERSCHUUR met 4 kanonnen en 4 houwitser op de hoek van de dijk bij WILMERDONK staand, ondersteunt deze aanval. Het dorp wordt veroverd, de Franse dragonders nestelen zich nu bij het sluisje A.

1630 De regimenten SLANGENBURG en FAGEL, onder bevel van brigadier DOHNA de la FERRASSIERE worden over WILMERDONK bij ORDEREN ter versterking van dat punt ingezet.

Om deze tijd (+ 1630) verschijnt pas het gros van de Frans-Spaanse infanterie komend uit N.O. richting op het slagveld, en ontplooit zich in de lijn HOEVENEN-EKEREN tegenover SLANGENBURG'S infanterie.

Zij strijdt op 2 linies, respectievelijk 14 en 8 bataljons sterk, aangevoerd door de generaals Prins de ESPINOY, DE LABADIE en DE TOY. 10 Vuurmonden ondersteunen hun aanval waar de Hollanders slechts 10 bataljons en 6 vuurmonden tegenover kunnen stellen.

EKEREN, aanvankelijk door 3 bataljons verdedigd, gaat verloren en onze troepen retireren langzaam door de polders en langs de dijken in Westelijke richting. Er ontstaat één der vinnigste gevechten van de gehele oorlog.

"Allen aan de uitstekende geoeffendheid en tucht van de Nederlandse troepen en hun bondgenoten en de niet minder uitstekende aanvoering van dapperen en ervaren commandanten was het te danken dat deze strijd tegen een dubbele overmacht niet in een deerlijke nederlaag ontaarde" (Kolonel dr. J.W. Wijn in Het Staatse leger VIII) en

"zacht achterwaarts marcherend, front makend naar de vijand en regelmatig salvo's afgevend", zo houden onze troepen de strijd vol tot deze om 19.00 uur duidelijk ging verslappen. Zij duurde ook zeer lang, vooral voor de vijand die reeds 12 uur in bedrijf was.

Intussen wordt ook om ORDEREN fel gestreden. Hier zetten de Fransen de twee brigades van GRIMALDI in, elk bestaand uit een drietal bataljons, deels Franse deels Zuidnederlandse infanterie, Hun eerste aanval wordt nog door PALM afgeslagen, die de vluchtenden nazet tot hij op zijn beurt door de dragonders

van DE GUICHE teruggeslagen wordt.

- Bij een volgende krachtige aanval van de vijand kunnen ook de regimenten 1800 SLANGENBURG en FAGEL het niet houden en het dorp gaat voor ons verloren.
- 1900 SLANGENBURG's infanterie, in de polders en langs de dijk EKEREN-WILMERDONK vechtend, heeft de wetering bereikt. Achter de dijk handhaaft ze zich, gesteund door twee regimenten Holsteinse dragonders; ook het gros van de Nederlandse cavalerie staat hier.
- 1930 Om 19.30 uur breekt de Franse cavalerie uit ORDEREN en valt aan langs de dijk richting WILMERDONK; vlak voor dit dorp komt ze in het vuur van VERSCHUUR'S artillerie, de charge mislukt. Wel is het gevolg dat in de mêlée van troepen generaal OEDAM van de dijk geraakt en in de verwarring, de Hollandse troepen waren op een klein terrein gedeelte samengedrukt, wordt hij van ze gescheiden, komt tussen vijandelijke cavalerie terecht en ontkomt slechts aan gevangenneming door de oranje sjerp en het veldteken, een groen takje op de hoed, weg te werpen. Geen kans ziend bij zijn leger terug te komen rijdt hij spoorslags naar BREDA waar hij te middernacht aankomt. Het bevel in de slag gaat over op generaal SLANGENBURG.
- Hollandse troepen slaan tegelijkertijd een aanval van de Spaanse troepen af, die uit het fort ST. PHILIPPE tegen onze stelling bij WILMERDONK waren opgerukt.
- 2030 Langzamerhand wordt het hoog tijd het leger uit de omsingeling te bevrijden. Allereerst moet daartoe lucht gemaakt worden aan de kant van de polder en langs de dijk WILMERDONK-EKEREN: SLANGENBURG geeft opdracht aan TILLY's cavalerie om te chargeren. Generaal-Majoor VAN HONNEN leidt de cavalerie regimenten TILLY, CANNENBURG en BALDITZ. De charge heeft volledig succes. De eigen infanterie maakt ruimte voor de aanrijdende ruitery en deze storten zich op de Franse bataljons, die de een na de ander overhoop gereden worden. Ook de Franse cavalerie, met name de Garde du Corps van de Keurvorst van Keulen wordt uiteengejaagd. Onze ruiters bereiken de weg bij EKEREN-HOEVENEN en keren dan, zegetekenen met zich meevoerende, terug.
- Op dit deel van het slagveld is niets meer te vrezen en SLANGENBURG kan troepen vrijmaken voor het openen van de weg ORDEREN-LILLO.
- Vier bataljons onder bevel van DOHNA en FRIESHEIM stellen zich op. Ondersteund door de artillerie van VERSCHUUR, de infanterie regimenten SLANGENBURG en FAGEL die reeds ter plaatse waren en de dragonder regimenten SAKSEN-GOTHA begint de laatste aanval.
- 2100 De avond was gevallen. Met de bataljons FRIESHEIM en PRINS VAN NASSAU aan de spits dringen de Hollandse troepen ORDEREN binnen. Omvat door troepen die via de polder opmarcheren, moet de vijand terug ofschoon de achterhoede tot 22.00 weet stand te houden. Het leger onder bevel van SLANGENBURG trekt nu in goede orde via ORDEREN naar LILLO. De Fransen waren al eerder terug gegaan naar hun linies om ANWERPEN

4. NA EKEREN

- a. Allereerst enige feiten. De eigen verliezen in de veldslag bedroegen plm. 1800 man, doden en gewonden, die van de vijand plm. 2800, aanmerkelijk meer dus. De vijand veroverde 6 vaandels en 2 standaarden, onze troepen 7 vaandels, 2 standaarden en één paar keteltrommen. De Fransen hadden onze bagagetrein ten dele geplunderd.

Maar zij hadden als eersten het slagveld verlaten. Dat zij, nadat onze troepen naar LILLO afgemarcheerd waren, het terrein bij EKEREN weer bezetten, deed aan de regels van oorlogvoering uit die dagen niets af, nl. dat wie als eerste de slag uit de weg ging, de nederlaag geleden had.

De vreugde in ons land was dan ook groot, in triomf werden de veldtekens door DEN HAAG gevoerd en opgehangen op het BINNENHOF.

- b. V.WASSENAAR v.OBDAM werd voor de krijgsraad gebracht maar vrijgesproken. Het legercommando legde hij neer en hij werd te velde ook niet meer gebruikt. Om hem werd wel gelachen. Een veldheer die van het slagveld vlucht terwijl zijn leger de overwinning behaalt. FREDERIK de GPOTE in zijn eerste veldslag, die bij MOLLWITZ, 10 april 1741, trof het zelfde lot, ook hij verdween voortijdig terwijl zijn leger won, een schrale troost echter voor OBDAM. Wel behoort EKEREN daarom met MOLLWITZ tot de curiositeiten onder de veldslagen zoals de slag bij DREUX, 2 december 1562, waar beide opperbevelhebbers gevangen genomen werden, of de slag aan de ALMA, 20 september 1854, die door de Engelse opperbevelhebber geleid werd vanachter 's vijands linies.
- c. Met MARLBOROUGH's krijgsbeleid was men intussen niet zo gelukkig, de wijze waarop hij een Hollands leger in de waagschaal had gesteld, stemde in het geheel niet met de Hollandse aard overeen. Het werd ons langzamerhand echter duidelijk hoe wij aan ENGELANDS leiband kwamen te lopen.
- d. Maar de roem van de redder van het leger, generaal v. BAER v. SLANGENBURG, was gevestigd.

5. NAWOORD

De slag bij EKEREN was een soldatenslag zoals die bij FLEURUS 1690 of SEBASTOPOL 1855.

Een schijnbaar verloren slag, zoals die bij MARENGO 1800 of BASTOGNE 1944 verkeert op het laatste moment in een glansrijke overwinning.

De Hollandse Infanterie, die de Spanjaarden verslagen had bij NIEUWPOORT, de Fransen uit Holland had verjaagd, de Zweden overwonnen op FUNEN, ENGELAND had bevrijd en IERLAND veroverd, had eens te meer zijn solide reputatie bevestigd. De Franse maarschalk BOUFFLERS getuigt van hen:

"Troupes très exercées et dont le fort est de bien tirer, ce qu'ils"
"font certainement à la perfection et avec un ordre merveilleux".

De gehele 18e eeuw nog behielden onze troepen hun goede naam, daarna begon, met de invoering van de dienstplicht, de declinatie.

Note miste men de PRINS VAN ORANJE. Het zou nog tot 1793 duren eer een andere Prins van Oranje, de latere Koning WILLEM I, zijn troepen ter overwinning zou voeren in VLAANDEREN en aan de SAMBRE.

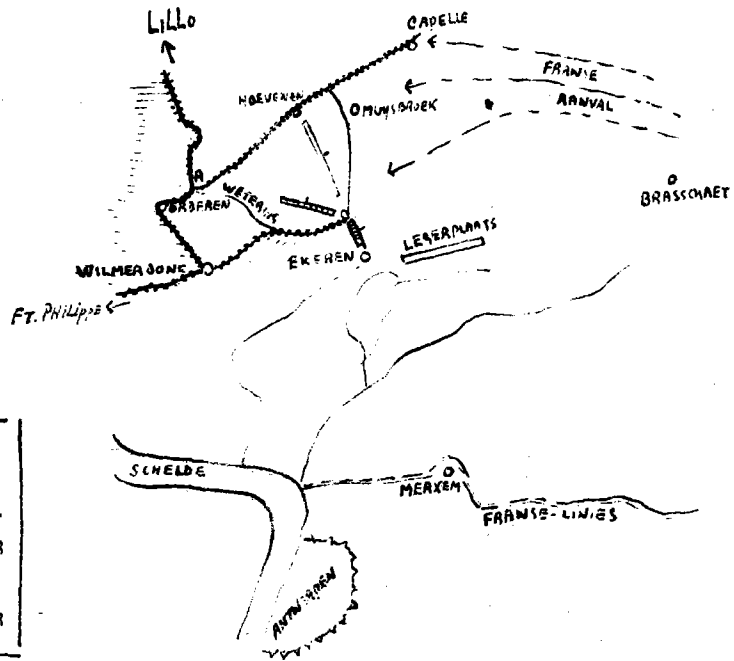
Juist in het pousseren van die militaire zaken, waar Engeland ons nu in voorbijstreefde, zaken, inherent aan de tegenstelling Republiek-Koninkrijk, en waar een op zijn gemak en voordeel ingesteld volk zich niet druk om maakte, behoefde een dergelijke bevelhebber.

EKEREN is een erfdeel van ons volk en militairen.

Als het iets leert wat voor onze tegenwoordige omstandigheden van waarde blijft, is het wel dat, waar het ons nooit zal lukken een talrijk met de allerbeste en overvloedige uitrusting voorzien, leger te scheppen, een moreel hoogstaand en uitstekend gedisciplineerd en geoefend leger wel binnen onze mogelijkheden ligt.

LITERATUUR

1. HET STAATSE LEGER deel VIII, band I. Dr. J.W.Wijn. Niet alleen het meest complete maar ook het meest eerlijke verhaal.
2. MARLBOROUGH, his life and times. CHURCHILL. Een lofspraak op MARLBOROUGH, dat wat niet goed gaat is de schuld van de Hollanders (sic.)
3. THE WARS OF MARLBOROUGH. TAYLOR. Een nog grotere lofspraak op MARLBOROUGH en venijniger beschuldigingen aan Hollands adres om MARLBOROUGH in een gunstig daglicht te plaatsen.
4. NEERLANDS HEILDENDADEN TE LAND, Bosscha. Een patriottisch verslag met vele details.
5. VERSPREIDE GESCHRIFTEN Knoop. Uitstekend verslag over EKEREN. KNOOP doorziet MARLBOROUGH, een eerste onpartijdig oordeel waar MARLBOROUGH niet zo goed van af komt.
6. GESCHIEDENIS DER VERENIGDE NEDERLANDEN. LE CLERC. (Franse versie), een Frans verslag, toch krijgen de Hollanders hun toekomende eer.
7. MILITAIRE SPECTATOR, Kolonel DE GELDER. Een uitstekend verhaal, meer strategisch en tactiek, minder traditioneel.
8. DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSE INFANTERIE. RINGOIR. Een onmisbaar boekje voor het kennen van de traditie en regiments afstamming.
9. DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSE CAVALERIE. FORBES WELS. Idem

	DIJK
	MOERAS
	HOLLANDSE OPSTELLING 15.00 UUR
	HOLLANDSE OPSTELLING 18.00 UUR

KAART
 ,SLAG VAN EKEREN'
 30-6-1703

MINISTER EN OPPERBEVELHEBBER

door J. W. Bonebakker

I. 1. In een vorig artikel werd aandacht gevraagd voor de verantwoordingsplicht van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, zoals geredigeerd in artikel 6 van de voor hem vastgestelde Instructie.

Thans wordt aan de orde gesteld artikel 4 van diezelfde Instructie:

"De Opperbevelhebber ontvangt bij de aanvaarding van zijn functie van de Regeering alle inlichtingen, die voor de kennis van den politieken toestand noodig zijn. De Regeering zal den Opperbevelhebber ook nader op de hoogte houden van den politieken toestand en van de wijzigingen daarin."

Toen de chef van de generale staf, de luitenant-generaal C.J. Sniijders, met ingang van 1 augustus 1914 zijn nieuwe functie aanvaardde kon niemand een duidelijke voorstelling hebben van alles wat Nederland stond te wachten. Maar de strekking van artikel 4 impliceert dat het de O.L.Z. geoorloofd was:

1. de regering om nieuwe richtlijnen te vragen indien naar zijn inzicht de politieke toestand veranderde.
2. haar te vragen of zij vasthield aan haar oorspronkelijk standpunt van onvoorwaardelijk verzet tegen elke gebiedsschender, zelfs indien Nederland vrijwel gelijktijdig door twee verschillende partijen zou worden aangevallen.
3. haar onder het oog te brengen dat, mocht de regering van standpunt veranderen, hij gaarne tijdig wilde weten wie als de waarschijnlijke aanvaller zou worden beschouwd, teneinde casu quo overleg te kunnen plegen met de a.s. bondgenoot.

Men bevond zich hier op het raakvlak tussen de regeringspolitiek van strikte handhaving onzer onzijdigheid (of afwijking van dit aanvankelijk standpunt), en het voorbereiden en uitvoeren van militaire maatregelen die tengevolge daarvan door de O.L.Z. noodzakelijk zouden worden geacht. Zolang er geen aanval op ons grondgebied duidelijk op handen was bleef het laatste woord aan de regering. In het tegenovergestelde geval zou de beschikkingsvrijheid van de O.L.Z. vrijwel onbeperkt behoren te blijven totdat het einde der vijandelijkheden in zicht zou komen. Het laatste geval heeft zich niet voorgedaan; Nederland bleef buiten de eerste wereldoorlog.

2. De zojuist vermelde vragen werden door Sniijders voor het eerst gesteld in zijn nota aan de regering d.d. 22.2.1915. Aanleiding was het groeiend inzicht dat de oorlog nog jaren zou kunnen duren. Duitsland had in dezelfde maand verscherping van de duikbotenoorlog afgekondigd; dat voorspelde een bedreiging van onze zeescheepvaart die in de ogen der belligerenten onze neutraliteit in gevaar zou kunnen brengen. Een overval op Zeeuws-Vlaanderen en Walcheren door een der oorlogvoerende partijen behoorde tot de mogelijkheden. Voor de Duitsers zou het bezit van een onderzeebootbasis aan de mond van de Westerschelde van belang zijn, voor de geallieerden een actie om dit te voorkomen.

26 februari antwoordde de minister van binnenlandse zaken op Snijders' nota dat de regering vasthield aan haar onpartijdig standpunt tegenover beide oorlogvoerende partijen, en dat over het verdere verloop der krijgsverrichtingen niets voorspeld kon worden. De O.L.Z. bevestigde d.d. 9.8.1915 in een nota over de opstelling van het Nederlandse veldleger dat het regeringsstandpunt d.d. 26 februari nog steeds van kracht was.

Wat men begin 1915 voor mogelijk hield scheen een jaar later werkelijkheid te zullen worden. De vierdaagse z.g. 'alerte' (30.3-2.4.1916) begon met een alarme-rend telegram van de Nederlandse gezant te Berlijn. Het rapporteerde over insinuaties van de Duitse regering dat in Engeland op grote schaal voorbereidingen werden getroffen voor het forceren van de Westerschelde en een landing in Zeeuws-Vlaanderen. Onder zekere omstandigheden zou de Oberste Heeresleitung niet mogen aarzelen preventieve tegenmaatregelen te treffen, eventueel ten koste van de Nederlandse neutraliteit.

De regering was aanvankelijk sterk onder de indruk van deze dreigementen, en overwoog een 2e mobilisatie. De minister van oorlog en O.L.Z. duchtten geen van beiden enig reëel gevaar; op militaire gronden was zelfs een intrekking der militaire verloven niet noodzakelijk. Op politieke overwegingen werd tot het tijdelijk intrekken van de gewone, periodieke verloven besloten. De regering wilde tegenover de oorlogvoerenden duidelijk laten blijken dat Nederland onder dreigende omstandigheden verhoogd paraat bleef zijn onzijdigheid gewapend te handhaven. Daarop berichtten de Duitsers 'dat zij zich hadden vergist'.

Roemenië verklaarde eind augustus 1916 de oorlog aan de centralen, maar werd in 4 maanden door hen veroverd. Het vergde van de Duitse legers een uiterste inspanning, zó zelfs dat de Oberste Heeresleitung destijds de onbepaalde duikbotenoorlog uitstelde, uit vrees voor een Nederlandse aanval op Duitsland, waartegen het géén troepen beschikbaar had?

3. In januari 1917 veranderde de internationale politieke en militaire toestand aanmerkelijk. De Duitsers voltooiden de nederlaag der Roemenen: hun troepenvervoer van de Balkan naar het westelijke front werd op gang gebracht; op 1 februari begon de onbepaalde duikbotenoorlog. Deze gebeurtenissen waren voor de O.L.Z. aanleiding in een brief d.d. 31 januari aan de regering een scherp omlijnde instructie te vragen hoe hij had te handelen in geval van opzettelijke schending onzer neutraliteit door één der oorlogvoerende partijen, of ongeveer gelijktijdig door beide.

Op 9 februari antwoordde de ministerraad dat de regering bléef staan op het standpunt van strikte handhaving onzer neutraliteit naar alle zijden. Zij voegde daarbij enige 'Aanteekeningen', op haar verzoek opgemaakt door minister Bosboom, waarin verschillende denkbare gevallen van neutraliteitsschending werden opgesomd, met vermelding voor ieder geval der door de regering te volgen gedragslijn en de te nemen militaire maatregelen. Deze 'denkbare gevallen' omvatten: vertogen der oorlogvoerenden, ultimatum en onverhoeds uitgebroken vijandelijkheden, beoordeeld naar hun waarschijnlijkheid. Deze stukken werden de O.L.Z. voorgelegd, als grondslag voor een gedachtenwisseling. Snijders gaat daar niet op in; hij toont zich ernstig teleurgesteld; aan de 'denkbare gevallen' hecht hij weinig waarde (14 febr.). Naar aanleiding hiervan stelt Bosboom d.d. 27.2 een uitvoerige memorie voor de ministerraad op. Daarin zet hij uiteen wat de konsekventies zouden zijn van het inwilligen der verlangens van de O.L.Z., en adviseert de regering in haar standpunt te volharden. De

ministerraad besluit conform, zoals blijkt uit de brief d.d. 8 maart van Cort van der Linden aan Sniijders.

Samengevat: Sniijders wil op staande voet een duidelijke uitspraak bij welke partij hij zich zal mogen aansluiten in geval van een tweefronten-oorlog, en kiest voor samengaan met Duitsland op grond van opportunistische en militaire overwegingen - niet uit persoonlijke voorkeur. Politieke en morele motieven doen de regering volharden in haar oorspronkelijk standpunt.

Sniijders meende dat een strijd op twee fronten 'onmogelijk' zou zijn. Dit adjectief is hier dubbelzinnig. Want een dergelijke strijd behoorde destijds wél tot de mogelijkheden, al was de waarschijnlijkheid gering - dat hing af van de belligerenten. Zou hij ontbranden dan was voor Nederland de mogelijkheid tot effectief verzet onzeker. Maar welke politieke en militaire ontwikkelingen op het westelijk oorlogstoneel daartoe zouden leiden, daarover kon geen mens met zekerheid een zinnige voorspelling doen.

4. Toen in het voorjaar van 1917 duidelijk bleek dat een Duitse overwinning niet zeker en allerm minst nabij was, verviel voor Sniijders een dwingende reden om ontslag te vragen, evenals een argument voor het verwijt dat hij dit naliet. Evenmin was er voor de regering aanleiding de O.L.Z. tot aftreden te dwingen. Noch van het een, noch van het ander is in het voorjaar van 1917 sprake geweest. Duidelijker blijkt Sniijders instelling uit zijn geheim archief waarin hij noteerde dat Duitslands dreigende taal van februari 1917 een harhaling was van het in 1916 voorgevallene (de 'alerte' van 30.3 tot 2.4), en dat een krachtig Nederlands protest hier op zijn plaats zou zijn geweest. De O.L.Z. heeft het 'neen' der regering aanvaard.

Een andere vraag is of Bosboom's 'Aanteekening', als zijnde een stuk voorbereidend stafwerk, niet van de chefs van de generale staf - i.c. Sniijders - had moeten uitgaan, of door samenwerking van deze en de minister van oorlog tot stand had moeten komen. De materie lag immers op het grensgebied van defensie en buitenlandse politiek?

5. Minister Bosboom trad af op 15 mei 1917. Rambonnet, de minister van marine vervang hem gedurende één maand ad interim. Op 15 juni werd Jhr.mr.B.C. de Jonge minister van oorlog - de eerste die van herkomst géén officier was.

Hoe de O.L.Z. toen zijn eigen standpunt en dat der regering t.a.v. de landsverdediging zag is later gebleken uit diens geheim archief. Op 5.12.1917 zond hij een instructie aan de commandant van de stelling der monden van de Maas en de Schelde. Daarin leest men:

"Door mij is aan de Regeering uitdrukkelijk verklaard, dat de Nederlandsche weermacht niet gelijktijdig kan strijden tegen de beide belligerente partijen, en dat eene opdracht daartoe niet zou kunnen worden aanvaard. De Regeering heeft zich bij deze verklaring neergelegd."

Sniijders staat dus nog op hetzelfde standpunt als in het voorjaar. Zijn ongelukkige formulering werd al eerder geanalyseerd. En wat betekent 'neergelegd' in de laatste zin van het geciteerde? Hoogstens: 'de regering heeft (opnieuw) nota genomen van Uw standpunt.'

De instructie vermeldt verder dat bij gelijktijdige neutraliteitsschending door de oorlogvoerenden de regering zal beslissen tegen wie verzet zal worden geboden. Conclusie: regering en opperbevelhebber spelen open kaart, men weet wat men aan elkaar heeft.

Toch blijft er bij de presentatie en interpretatie van de stukken een lacune, een blinde plek. Zij laat zich opvullen door expliciet vast te stellen wat het regeringsstandpunt impliceert. Namelijk dat Nederland tijdens de eerste wereldoorlog zijn neutraliteit nooit kon trachten te handhaven door een militair offensief; dat het nooit het initiatief zou nemen tot een gewapende aanval over eigen grenzen. Nederland moest afwachten of, waar en in welke omvang een vijandelijke agressie zou plaatsvinden. In het ergste geval, een onverhoedse overrompeling, zou men moeten improviseren; dat is nu eenmaal het kenmerk van een strategisch defensief gevoerde 'shooting war'. De O.L.Z. verzette zich (onbewust?) tegen erkenning van deze realiteit.

II.1. In het voorjaar van 1918 trachtte generaal Ludendorff, chef van de staf der legers te velde, zijn regering er toe te bewegen per nota van Nederland te eisen de spoorlijn Gladbach (Duitsland)-Roermond-Hamont (bezet België) vrij te geven voor goederenvervoer ten behoeve van het oorlogsfront in Vlaanderen. Een dergelijke nota werd niet verzonden; een andere d.d. 17 februari zette Nederland wel onder druk.

Er waren 'wijzigingen in den politieken toestand' op til. Ditmaal nam de regering het initiatief tot voorlichting van de O.L.Z. Op 22 april vond een gesprek plaats tussen Cort van der Linden en de minister van oorlog Jhr. de Jonge enerzijds, en generaal Snijders anderzijds. Aan laatstgenoemde werd medegedeeld dat de regering de toestand ernstig inzag omdat zij misschien een beslissing zou moeten nemen die voor onze oosterburen onaanvaardbaar kon zijn. De O.L.Z. zag geen heil in oorlog tegen Duitsland.

Vier dagen later, op 26 april, vonden twee belangrijke gebeurtenissen plaats. De 2e kamer kwam in geheime zitting bijeen, en hoorde Jhr. de Savornin Lohman (C.H.U.) en Troelstra (S.D.A.P.) pleiten voor onderhandeling over sommige Duitse eisen. Loudon, de minister van buitenlandse zaken, die ze aanvankelijk als bluff schijnt te hebben beschouwd en geen soepele houding wenste, gaf toe. Zo kwamen uiteindelijk enige wijzigingen in de geldende vervoersregeling tot stand. In hoeverre de geallieerden hiervan op de hoogte zijn geweest kan in het midden worden gelaten; protesten hunnerzijds bleven uit. Eind april schrijft de O.L.Z. aan de commandant van het veldleger en andere bevelvoerenden officieren dat de pressie door Duitsland op onze regering uitgeoefend waarschijnlijk bluff is; er zijn geen vijandelijke troepenconcentraties in de richting van onze grenzen gaande. Wel maakt hij zich ernstige zorgen over de gevechtskracht van het Nederlandse leger.

De andere belangrijke gebeurtenis van die 26e april was een onderhoud tussen de minister van oorlog, vergezeld van de majoor E.F. Insinger van zijn departement, en 's ministers adjudant de kapitein Jhr. W. Roëll enerzijds en de O.L.Z. Laatstgenoemde werd nadere verklaring gevraagd van zijn pessimisme t.a.v. gewapend verzet tegen een Duitse inval. Snijders noemde die weerstand DOELLOOS, en een oorlog tegen de geallieerden MINDER ONGUNSTIG.

De anderen schrokken van deze défaitistische taal; zouden alle inspanningen voor de landsverdediging dan nutteloos zijn geweest? (de auteur beantwoordt deze vraag ontkennend; op zijn minst hadden die inspanningen 'uitstel van executie' veroorzaakt). Het drietal was unaniem van mening dat deze O.L.Z. zo

spoedig mogelijk ontslagen moest worden.

Na enig zoeken vond de minister een eventuele opvolger voor Snijders. In een nota van 8 mei schreef de Jonge aan de regering: "dat in het bijzonder een burgerminister (van oorlog) een opperbevelhebber niet handhaven kon, die het geloof in zijn zaak heeft verloren of nooit heeft gehad". Argumenten voor de mening, in de laatste drie woorden vervat, gaf de minister niet.

Na een bespreking van deze nota in de ministerraad op 13 mei stelden alle leden van het kabinet - behalve Cort van der Linden - eigen aanblijven afhankelijk van Snijders' aftreden. De eerste taak van de minister-president was nu, het te verlenen ontslag met de koningin te bespreken; dat geschiedde de volgende dag. Hare majesteit wenste Snijders niet te laten gaan, zelfs indien het gehele kabinet (behalve Cort van der Linden) zou aftreden. Ook de Jonge bereikte niets tijdens een audientie op 'De Ruygenhoek', 16 mei. De minister vond het optreden van de koningin "unfair" (dat staat te bezien), "inconstitutioneel" (dat was het ongetwijfeld) en "een aanfluiting van de ministeriele verantwoordelijkheid". Ook over het DOELLOOS van Snijders werd getwist. De koningin vond dat de minister aan dat ééne ongelukkige woord te veel betekenis hechtte. De generaal beoelde VRUCHTELOOS.

D.d. 29 mei stelt Snijders in een exposé van de militaire toestand op schrift dat ook hij zich situaties kan indenken waarbij het leger voor de eer van het land strijdend behoorde ten onder te gaan. Ontdaan van alle emoties lijkt de kloof tussen minister en O.L.Z. niet onoverbrugbaar, temeer omdat zoals reeds opgemerkt, naar Snijders' mening, de acute oorlogsdreiging eind april reeds was geweken.

Aan Cort van der Linden's wijsheid en tact is het te danken dat deze kabinetscrisis bezworen werd en niet in de openbaarheid kwam. Op voorbeeld van de Jonge werd geen enkele minister demissionair, en Snijders bleef gehandhaafd. Maar de spanning tussen minister en opperbevelhebber smeulde voort. Het is verdrietig te moeten constateren dat twee mannen van kaliber achter de schermen bleven bekvechten.

2. Snijders moet in die maanden een morele inzinking hebben gehad, waarbij het overlijden van zijn vrouw op 14 april van invloed kan zijn geweest.

Na het reeds genoemde exposé van de militaire toestand, d.d. 29.5, dient de O.L.Z. een nota in, waarvan het eerste deel (d.d. 13.6) een eventuele oorlog met Duitsland behandelt. De analogie met Bosbooms 'Aanteekeningen' van 8.2.1917 en diens memorie van de 27e d.a.v. springt in het oog.

In het exposé wordt de vrees uitgesproken dat een Duits ultimatum ons slechts enkele uren bedenktijd zou geven. In de nota stelt Snijders dat het veldleger zich bij een Duitse inval ijlings achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de stelling van de monden van de Maas en het Haringvliet in veiligheid zou moeten stellen. Maar ook dáár zou onze verdediging niet lang stand kunnen houden. Uitvoerig wordt het verloop van de inval voorspeld; het is alsof Snijders met Ludentdorff meedenkt.

Is hier niet een begripsvernaauwing in het spel geweest, gevolg van een morele depressie zoals die een 65-jarige onder drukkende verantwoordelijkheden kan overkomen? Want dit gehele betoog is niet alleen in lijnrechte tegenspraak met de uitgangspunten van het Nederlandse defensiebeleid sinds 1881, maar ook met Snijders' eigen geschriften. Immers, in beide wordt prioriteit gegeven aan het veldleger dat - los van fortelinien en stellingen - een offensieve verdediging

zo lang mogelijk moet zien vol te houden. Eerder dient aan de bezettingstroepen personeel te worden onttrokken ter versterking van het veldleger, dan omgekeerd. Het lijkt alsof Snijders (de ingenieur-vestingbouwkundige) terugvalt in de oeroude menselijke waan dat men zich tegen invallers beter passief zou kunnen verdedigen achter palissaden, muren en wallen gedekt door grachten of inundaties, dan door tegen de oprukkende vijand aanvallend op te treden. Men vraagt zich af hoe Snijders zó gebiologeerd kon zijn door een vermeende overmacht aan beschikbare troepen bij de Duitsers, terwijl hun massale offensief aan het westelijk front nog steeds geen uitzicht gaf op een beslissend succes.

3. Na de kamerverkiezingen van juli 1918 trad op 9.9 het ministerie Cort van der Linden af. Daarmee valt het doek over de hier besproken tonelen. Het verhaal is alleen plausibel wanneer men, al lerende, de persoonlijkheden der hoofdfiguren - Bosboom, Snijders en de Jonge - min of meer uit de verf ziet komen. Hun 'chocs des opinions' brengt ons niet de waarheid, en evenmin een verklaring van werkelijke gebeurtenissen, doch slechts meningen over wat had kunnen gebeuren, wat gevreesd of verwacht werd - en uitbleef.

Verantwoording

Algemene werken:

1. Algemene geschiedenis der Nederlanden, onder redactie van prof.dr.Jan Romein, deel XII (1914-1945). De Haan, Zeist 1958. Bibl.T.H.Delft 1003-D28.
2. J.A.A.H. de Beaufort Vijftig jaren uit onze geschiedenis 1868-1918 P.N. van Kampen & Zn., Amsterdam 1928. Bibl.T.H.Delft 8331-3173.
3. D. van den Berg, wijlen lt.kolonel der genie: Cornelis Jacobus Snijders 1852-1939 Verschen 's Gravenhage 1949. Mede gebaseerd op Snijders' niet gepubliceerde 'Herinneringen uit mijn leven'.
4. N.Bosboom, oud-minister van oorlog: In moeilijke omstandigheden, Augustus 1914-Mei 1917. J.Noorduyn & Zoon, Gorinchem 1933.
5. Jhr.mr.B.C. de Jonge: Herinneringen. Uitgegeven door dr.S.L. van der Wal. Uitgave van het Historisch Genootschap, Utrecht 1968. Deze uitgave werd besproken in het tijdschrift voor geschiedenis 1970, bl.273, door prof. dr.J.Schöffers onder de titel: Recente Nederlandse mémoires.
6. P.J.Troelstra: Gedenkschriften dl III Branding en IV Storm, Bibl.T.H.Delft 8331-E.05 en 06.
7. Geheim Archief van de Opperbevelhebber, ZG/ZG, berustend bij 's Rijks Centraal Archieven Dépôt. (1915 t/m 1918)

Literatuurverwijzing bij de tekst van hoofdst.par:

- I. 1. Instructie O.L.Z.: 5, bl.12.-3, bl.78, 79.
4, bijlage C, en voorlaatste alinea bl.205.
Anno 1915:
- I. 2. Politieke toestand, febr./mrt.: 7, nr.325.
Opstelling veldleger: 7, nr.928.
Anno 1916:
- I. 2. Alerte 30.3-2.4:4, bl.264 t/m 269; 1, bl.63.
Situatie i.v.m. veldtocht in Roemenië: 1. bl.61.

Anno 1917:

- I. 3. Brief d.d. 31.1 van O.L.Z. naar regering, en daarop volgende briefwisseling: 4, bl. 214 t/m 217 en bijlagen D en E.
7, nrs. 2807 en 2851.
- I. 4. Duitslands dreigende taal: 7, nr. 2946.
- I. 5. Instructie Cdt.Zeeland, 5 dec.: 7, nr.4195; 1, bl. 71.

Anno 1918:

- II.1. Wijzigingen in de politieke toestand: 7, nr.4742
Duitse bluf? 7, nr.4948 d.d. 23 april.
Conflict de Jonge-Snijders: 5, bl.40 t/m 48; 3 bl.94-96.
Geheime zitting 2e kamer, 26 april: 6, IV, bl.89,90.
- II.2. Exposé militaire toestand, 23 mei: 7, nr. 5063, en 5, voetnoot bl.41.
Nota O.L.Z., 13 juni : 7, nr.5162.
- Nederlands defensiebeleid sinds 1881:
- . Honderdvijftig jaar generale staf. Gedenkboek 1964 bl.68.
  - . N.Bosboom: Enige beschouwingen over de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, bl.15 (H.T.Scholten, Utrecht 1886)
  - . C.J.Snijders (en anderen): Duurzame en tijdelijke versterkingskunst I, bl.132 sub 1° (Breda 1901).

Studiekring militaire folklore

DE EMBLEMATIEK DER PARATE EENHEDEN

door L.Verhoeff

Officieel bestaan er geen bataljons- en afdelingselementen, maar men ziet ze overal in de armee: op tanks en tafelsilver, op bierpullen en borstzakken, op deuren van stafgebouwen en spatborden van drietonnens. Ze kunnen zijn uitgevoerd in stijlvolle mozaïeken of als eenvoudige sjablonen, in smeedijzer of als plakplaatje. Er zijn statige verbeeldingen van het verleden bij en oubollige zinspelingen op het heden, wapentechnisch volkomen verantwoorde kunstwerkjes en collages van de meest uiteenlopende zaken in kleurencombinaties waar heraldici zich kreunend van afwenden. De motieven variëren van een woest aanstormende stier tot een leeuw met een butlerglinlach, van een nobele Indiaan tot ene Janus, wiens sexueel gedrag wordt gekenmerkt door laakbare overhaasting. Een ding hebben ze echter alle gemeen: ze zijn niet officieel goedgekeurd en worden slechts in bepaalde vormen en onder bepaalde omstandigheden getolereerd.

Officieel zijn slechts de mouwen die door de divisies, de legerkorpstroepen en de territoriale troepen worden gedragen en de emblem tak van dienst die op baretten, kraagspiegels en knopen voorkomen. Niet dat over deze officiële emblematiek nu altijd eenstemmigheid bestaat. Neem bijvoorbeeld de stand van de gekruiste kanonnen in het wapen van de artillerie. Men treft onder de zich deskundig achtende artilleristen rechts-over-links-fanatici en links-over-rechts-dogmatici aan en beide groepen kunnen tientallen voorbeelden noemen om hun gelijk te staven, zoals bleek uit een discussie, die in 1965 plaats vond in het blad Sinte Barbara, Orgaan van de Vereniging Officieren Artillerie. De juiste stand staat overigens duidelijk omschreven in Landmachtorder 60022, code 57/49: de kanonnen liggen heraldisch links over rechts, dus in gewone taal rechts over links, zoals ze in het bar voorkomen (afbeeldingen 1 en 2).

Semi-officieel zou men de brigade kunnen noemen: ze zijn (nog) niet officieel goedgekeurd, maar worden zeer algemeen gevoerd. Volledigheidshalve volgt hier een korte beschrijving.

11 Pantserinfanteriebrigade: een kop van een wild zwijn (afbeelding 3). Tijdens een oefening van de brigade in de omgeving van Dwingelo in 1963 werd het begraven keukenafval door mensen of dieren weer opgegraven. In de plaatselijke pers werd de schuld van de rommel gegeven aan de militairen, waarbij de aanduiding "boszwijnen" werd gebezigd. Vanwege de spreekwoordelijke moed van dit dier werd de scheldnaam tot erenaam verheven en een boszwijn werd het brigade.

12 Pantserinfanteriebrigade: een klimmende eenhoorn (afbeelding 4)
De eenhoorn is het symbool van dapperheid en strijdlust.

13 Pantserinfanteriebrigade: een rinoceros (afbeelding 5)

Een rinoceros symboliseert door zijn durf, massieve bouw en dodelijke hoorn de aanvalkracht, stootkracht en vuurkracht van de brigade.

41 Pantserbrigade: een griffioen (afbeelding 6).

De griffioen is gekozen als combinatie van de Nederlandse en Duitse wapendieren, respectievelijk een leeuw en een adelaar, omdat de brigade permanent in Duitsland is gelegerd.

42 Pantserinfanteriebrigade: een ramskop in verdedigende houding (afbeelding 7).

De ramskop werd gekozen, omdat het grootste deel van de brigade is gelegerd in Drente, de heideprovincie en in navolging van het embleem van het eveneens uit Drente afkomstige O.V.W.-bataljon 1-1 R.I.

43 Pantserbrigade: een aanvallende bison op een pijlpunt (afbeelding 8).

De bison stelt de stootkracht, de pijlpunt de snelheid voor.

In de jaren 1945 tot 1950 hebben in Indonesië wel officieel erkende emblemen bestaan voor bataljons en afdelingen en voor kleinere eenheden, tot pelotons toe. Deze werden ontworpen door de militairen van de betrokken eenheid en konden voor goedkeuring worden aangeboden aan de Legercommandant, ingevolge diens rondschrijven van 18 april 1946, nummer 1120. Uit deze periode stammen emblemen als de demonenkop van de Y-Brigade (afbeelding 9), die herinnerde aan het verblijf op Bali ("Het Eiland der Demonen") en de muur met zes kantelen van 3-10 R.I. (afbeelding 10), zinspeling op de bewakingstaak van het bataljon en het aantal van zes compagnieën. Een complete beschrijving van alle emblemen uit de tijd na de oorlog in Indonesië werd opgesteld door onze leden B.C.Cats en C. van Ekeris onder de titel Heraldiek in de tropen, welk boek tot op heden helaas nog niet is uitgegeven. Het heeft de samenstellers heel wat speurwerk gekost eer het hele bestand aan emblemen was geïnventariseerd en alle details met betrekking tot ontwerpers, uitvoeringen, betekenissen der motieven en andere bijzonderheden waren vastgelegd. De meeste moeilijkheden kwamen voort uit het feit, dat destijds weinig aan de documentatie van deze materie was gedaan.

In de huidige militaire samenleving komen dergelijke emblemen ook in allerlei soorten voor, maar ook nu ontbreekt enigerlei documentatie over de bijen en bokken, duivels en dinosaurussen, olifanten en obelixen, die de boeiende bevolking vormen van de onofficiële militaire heraldiek. Daarom werd in begin 1971 met toestemming van de legerkorpscommandant, de luitenant-generaal der cavalerie J.A.C.Bartels, een enquête gehouden om gegevens over dit soort emblemen te verzamelen. In februari 1971 werd een aantal vragen voorgelegd aan de commandanten van alle bataljons/afdelingen en zelfstandige compagnieën/eskadrons/batterijen, alsmede aan de commandanten van de samenstellende compagnieën der geneeskundige-dienst-, intendance-, technische-dienst, transport- en treinenbataljons, omdat deze compagnieën veelal een min of meer zelfstandig karakter hebben. De enquêtevragen luiden als volgt.

1. Om welke eenheid of eenheden handelt het hier?
2. Welk embleem wordt door de eenheid gevoerd?
3. Waarom werd dit embleem gekozen?
4. Behoort er bij het embleem een wapenspreuk? Hoe luidt deze?
5. Wanneer en door wie werd het embleem ontworpen en/of getekend? Waren er ook andere ontwerpen?
6. Wordt dit embleem wel eens op de uniform gedragen? In welke vorm? Uitsluitend bij de gevechtstenuue of ook op het veld-/dagelijks tenue?
7. Worden er van het embleem schildjes, wandbordjes, tafelstandaardjes of vaantjes gemaakt?
8. Bevindt het embleem zich aan of in het gebouw, waarin de eenheid is gelegerd? Hoe is het dan uitgevoerd?

9. Wordt het embleem op voertuigen of geschut aangebracht? Waar? Hoe geschiedt dit?
10. Komt het embleem ook op andere zaken voor, zoals bierglazen, sleutelringen, asbakken, lepeltjes, menukaarten, kerstkaarten, briefpapier?
11. Worden er spotnamen aan dit embleem gegeven of zijn er grappige zinspelingen op de voorstelling?
12. Heeft u wellicht nog andere vermeldenswaardige bijzonderheden over het embleem? In totaal werd tachtig procent van de vragenlijsten ingevuld en terugontvangen. Van de twintig procent der eenheden die ook na herhaald verzoek niet reageerden zijn er enkele, waarvan uit andere bron gegevens ter beschikking kwamen. Van de bataljons/afdelingen verklaarden er veertien over geen eigen (onofficieel) embleem te beschikken. Het is niet verwonderlijk, dat hierbij de bataljons/afdelingen voorkomen, die als enig paraat onderdeel van een regiment of korps te boek staan, te weten de bataljons van de Garderegimenten Grenadiers, Jagers en Fuseliers Prinses Irene (respectievelijk 11, 12 en 13 Pantserinfanteriebataljon), die als enige eenheden het betrokken regimentembleem voeren (afbeelding 11) en de 11 Afdeling Rijdende Artillerie, die als enige veldartillerieëenheid een blauwe ondergrond met gele rijdersslis heeft voor het wapenembleem der veldartillerie (afbeelding 1). Van de compagnieën/eskadrons/batterijen waren er twintig, die verklaarden geen eigen embleem te voeren (drie ervan zijn met het ontwerpen van een embleem bezig), inbegrepen de 101 Militaire-inlichtingendienstcompagnie, die als enige eenheid het embleem van de militaire inlichtingendienst voert. Daartegenover bleek een dertiental compagnieën, die niet apart waren aangeschreven, behorend tot 12, 17 en 42 Pantserinfanteriebataljon en 106 Verbindingsbataljon wel aparte emblemen te hebben en dat zelfs pelotons zijn, met een eigen embleem: 101 Peloton Vierlingmitrailleurs en 106 Technische-dienst-bergingspeloton.

Veel inzenders waren zo vriendelijk een of meer voorbeelden of afbeeldingen van het embleem in te sturen. De recordingzending was die van de 19 Afdeling Veldartillerie, die negen realia inzond. Er waren echter ook twee inzendingen die verwezen naar een bijlage, die na herhaald en voortgezet onderzoek niet bijgelegd bleek te zijn!

Uit de resultaten van de enquête is gebleken, dat het moeilijk is om precies te omschrijven wat een embleem is. Meestal wordt eronder verstaan: een niet te ingewikkeld symbool, dat kenmerkend is voor de eenheid en dat als herkenningsteken of uit commemoratief oogpunt wordt gebruikt. Voorbeelden van dit soort emblemen zijn de zojuist getoonde brigadeëmbelen. Het herkenningsteken kan van een dusdanig simpele aard zijn, dat men het niet als een embleem aanmerkt. Zo verklaarde de 105 Plaatbrugcompagnie geen embleem te voeren, maar uit de beantwoording van vraag 10 van de enquête blijkt, dat men bierpullen en reversspeldjes heeft met de afbeelding van het brugtransportvoertuig, dat kenmerkend is voor deze compagnie: in feite is dit dus een embleem.

Ook wordt het woord embleem gebruikt in de betekenis: wapenschild, -tegel of wandbord. De bekendste soorten zijn de geglazuurde tegels, die worden vervaardigd door de Centrale Werkplaats Instructiemiddelen te Breda (afbeelding 2) en de in plastic geperste reliëfs, op een bordje in een klassieke schildvorm, die gemaakt worden door de firma Thermoplastics te Vlaardingen (afbeelding 12). In deze soort emblemen komt dan dikwijls een aantal motieven voor, die afzonderlijk als embleem zijn te beschouwen. Een voorbeeld van zo een samengesteld embleem is dat van het 103 Intendancebataljon, dat een combinatie is van de emblemen van de Koninklijke Landmacht,

de Legerkorpstroepen, de Intendance en de Intendancestaf (afbeelding 12). Soms komen bij een eenheid emblemen van beide soorten voor. Zo heeft de 13 Pantsergeniecompagnie als enkelvoudig embleem een bever, maar voert daarnaast een tegel (afbeelding 13), waarop voorkomen de gecombineerde emblemen van het 1 Regiment Genietroepen (Pioniers) en het 2 Regiment Genietroepen (Pontonniers), een sappeurshelm met schop, houweel en anker, naast een vestingwerk met een brugleggende tank en de naam van de eenheid op een baileybrugpaneel. Verder komt het voor, dat de eenheid een vrij ingewikkeld embleem voert op het briefpapier of het wandbord, terwijl een van de samenstellende motieven wordt aangewend op plaatsen waar eenvoud is geboden, bijvoorbeeld op voertuigen of reversspeldjes. Het 11 Verkenningsbataljon heeft, als verschillende andere cavalerie-eenheden, een embleem, waarin een hoofddekseel, een lans, een sabel en een sabeltas voorkomen (afbeelding 14), maar op het reversspeldje ziet men alleen het hoofddekseel. De 19 Afdeling Veldartillerie had oorspronkelijk een ingewikkeld embleem, waarin beide soorten wapens, houwitser van 8 inch en raketlanceerinrichting van 762 mm, waren opgenomen. Later is men overgegaan tot een eenvoudiger embleem (afbeelding 15), mede in verband met de reorganisatie tot uitsluitend houwitserafdeling, welk embleem bestaat uit het officiële artillerieembleem op de contouren van een mammoet. Deze laatste figuur is de enige, die op de voertuigen wordt gesjablonéerd.

In deze verhandeling wordt aandacht geschonken aan beide genoemde soorten emblemen. Twee andere soorten embleemtégels worden buiten beschouwing gelaten. In de eerste plaats de tegels, die uitsluitend officiële emblematiek of banistiek vertonen, zoals die van de 425 Compagnie van Heutz (afbeelding 16), welke tegel het officiële regimentsembleem draagt, met het embleem van het Koninklijk Nederlands-Indonesisch Leger, geflankeerd door de vlag van de Verenigde Naties, het vaandel van het Regiment Infanterie van Heutz, de vlag van het Nederlands Detachement Verenigde Naties met gevechtsslinten en de vlag van Suriname. Ook worden niet behandeld de tegels, die ter herinnering aan bepaalde gebeurtenissen worden gemaakt, zoals de tegel, die de lichter 1967-5 van de B-Compagnie van het 13 Pantserinfanteriebataljon liet maken ter herinnering aan de diensttijd (afbeelding 17). Hierop ziet men de namen van de oefeningen, waaraan men had deelgenomen, een gepantserd personeelsvoertuig, de helm van de ceremoniële tenue en het silhouet van de Ridderzaal te 's-Gravenhage als uitbeeldingen van de erewacht op Prinsjesdag en het invasiekoord van de Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene. Tegels als hier bedoeld ontstaan dikwijls in opdracht van messbesturen, officiers- en onderofficiersverenigingen, ter gelegenheid van diners, wedstrijden, reünies en dergelijke.

De meeste van dit soort emblemen zijn vrij jong: het gros dateert van na 1960. Er zijn enkele oudere. Uit de tijd na 1945 in Indonesië stammen de emblemen van het 42 Verkenningseskadron (het idee is althans hetzelfde als van het embleem van het 42 Eskadron Pantserwagens, dat in 1949 ontstond), van het 43 Verkenningseskadron en van de 44 Afdeling Veldartillerie (overgenomen van de 7 Afdeling Veldartillerie O.V.W.). Het oudst, voor zover kon worden nagegaan, is het embleem van de 101 Artilleriemeetafdeling, dat reeds in 1931 of 1932 werd ontworpen.

Veel eenheden hebben, zoals reeds is betoogd, een embleem, dat een variant is op een officieel embleem of een combinatie van twee of meer officiële emblemen, al dan niet met vereenvoudigingen of toevoegingen. De overige emblemen kan men, met wat goede wil, naar het voornaamste erin voorkomende motief verdelen in de volgende groepen: uitbeelding van de naam of aanduiding, van de bijnaam of codenaam of van

een populaire uitdrukking of slagzin; zinspeling op een persoon of episode uit het militaire verleden, op de locatie of op de taak of wijze van optreden; afbeelding van een of meer uitrustingsstukken, een uniform of deel daarvan of van een mascotte ontlening aan het embleem van een andere eenheid. Natuurlijk zijn er combinaties van twee of meer van bovenstaande motievensoorten mogelijk.

Door het onofficiële karakter van deze emblemen kan het voorkomen, dat ze geruisloos worden gewijzigd. Een voorbeeld is het embleem van de 107 Afdeling Veldartillerie. De afdelingscommandant verwees in zijn antwoord op de enquête naar een tegel, die zijn voorganger reeds eerder aan mij had geschonken (afbeelding 2) en waarop de gecombineerde emblemen van de veldartillerie en de legerkorpstroepen voorkomen, waarbij in het laatste embleem een vakje is uitgespaard, waarin het silhouet van het kanon van 175 mm. Echter bleek het embleem te zijn vervangen door een heel ander.

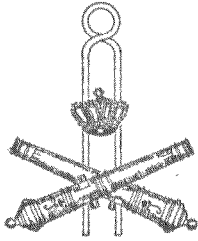
Zelfs kunnen deze emblemen in de vergetelheid verdwijnen. De commandant van het 101 Tankbataljon, een goede vriend van de enquêteur, meldde dat het hem bijzonder speet, dat nu juist zijn eenheid geen onofficieel embleem had. Maar een andere goede vriend, die vroeger bij het bataljon had gediend, wist te vertellen, dat er wel zo een embleem had bestaan (afbeelding 18).

(Wordt vervolgd. Auteursrechten
voorbehouden aan de schrijver)

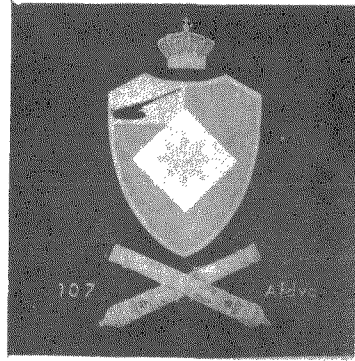
Afbeeldingen

1. Embleem op een menukaart van de 11 Afdeling Rijdende Artillerie. Grootste afmetingen 25 x 30 mm. N.B.: de kanonnen zijn hier andersom opgesteld.
2. Embleemtegel van de 107 Afdeling Veldartillerie. Afmetingen: 15x15 cm. Kleuren: legerkorpsembleem rood, wit en blauw met oranje ster, kanonnen goud, kroon goud met rode voering, zoom en linkerbovenhoek legerkorpsembleem goud, kanonsilhouet en achtergrond zwart, onderdeelsnaam rood. N.B.: de kanonnen zijn hier opgesteld als in het officiële embleem.
3. Schets van het embleem van de 11 Pantserinfanteriebrigade.
4. Embleemtegel van de 12 Pantserinfanteriebrigade. Afmetingen: 15 x 15 cm. Kleuren: eenhoorn goud met zilveren manen en staart op blauw wapenschild, letters zwart op goud, achtergrond gebroken wit.
5. Kop van de brigadekrant van de 13 Pantserinfanteriebrigade. Grootste afmetingen 5 x 12,5 cm.
6. Plakplaatje van de Nederlandse troepen in Duitsland met de griffioen van de 41 Pantserbrigade. Afmeting: 7 cm middellijn. Kleuren: witte, zwart omrande griffioen met rode bek, tong en nagels tegen groene kantelen en blauwe lucht, zwarte letters op witte achtergrond.
7. Kop van de brigadekrant van de 42 Pantserinfanteriebrigade. Grootste afmetingen

- van het schild: 42 x 44 mm. Daarnaast ter vergelijking het mouwembleem van het O.V.W.-bataljon 1-1 R.I.
8. Suikerzakje van de Cantinedienst met het embleem van de 43 Pantserbrigade. Afmetingen van de omlijsting: 70 x 44 mm. Kleuren: blauw op wit.
  9. Drie verschillende uitvoeringen van het embleem van de Y-Brigade. Rechts de eerste, primitief geborduurde uitvoering, onder de beter geborduurde en boven de uitvoering in geëmailleerd metaal. Afmetingen respectievelijk 56, 64 en 68 mm middellijn, Kleuren: zwarte kop, rode muts, grijze achtergrond.
  10. Metalen mouwschild van 3-10 R.I. Afmetingen: 6 x 7 cm. Kleuren: muur zwart op groen en witte achtergrond.
  11. Briefstempeltje van het 12 Pantserinfanteriebataljon. Grootste afmetingen: 46 x 28 mm.
  12. Embleemschild van het 103 Intendancebataljon. Afmeting: 11,5 cm middellijn. Kleuren: korenaren geel, kroon goud met blauwe en rode edelstenen, leeuwen oranje met gouden tong, kroon, pijlenbundel en gevest, zwaard zilver, achtergrond bruinrood, ketting goud, parelranden zilver, letters goud op blauw, gouden buitenrand, legerkorpsembleem rood, wit en blauw met oranje ster.
  13. Ontwerp voor een embleemtegel voor de 13 Pantsergeniecompagnie. Afmetingen: 14 x 14 cm. Kleuren: pioniers-/pontonniersembleem geel met bruin omrand tegen blauwgespikkelde lucht, brugleggende tank groen met zwart, vestingwerk bruin met blauw, naam zwart op geel brugpaneel.
  14. Plakplaatje van het 11 Verkenningeskadron. Afmetingen: 8,5 x 6,5 cm. Kleuren: pluim zilver, kokarde oranje, chapskabol geel met groene rand, beslag en vang-snoer goud, rest chapska zwart, bovenste baan lansvaantje, rood, rest zwart en wit op donkerblauwe achtergrond.
  15. Visitekaartje van de 19 Afdeling Veldartillerie. Afmetingen: 14 x 9 cm. Kleuren: cijfers en hoofdletters rood, overige letters zwart, kanonnen, kroon en schild-rand goud, achtergrond rood/zwart, mammoet zwart/rood.
  16. Embleemtegel van de 425 Compagnie van Heutsz. Afmetingen: 15 x 15 cm. Kleuren: kroon, emblemen, vaandel en vlaggen in de voorgeschreven kleuren, lauwertak groen met zwart geweer en gouden klewang, naamlint zwart met oranje rand en witte letters, achtergrond wit met zwart onderschrift.
  17. Herinneringstegel van de lichter 1967-5 in de B-Compagnie van het 13 Pantserinfanteriebataljon. Afmetingen: 15 x 15 cm. Kleuren: koord oranje met blauw, koppel geel met oranje gesp en zwarte letters, gevechtsvoertuig groen, silhouet wit-blauw, helm zwart met gele punt en ster.
  18. Schets van het voormalig embleem van 101 Tankbataljon.

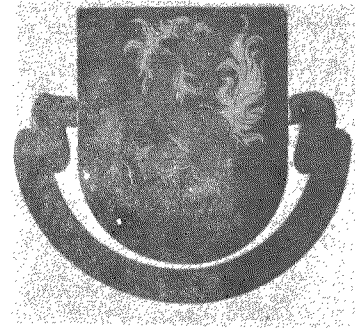
1

2

13

4

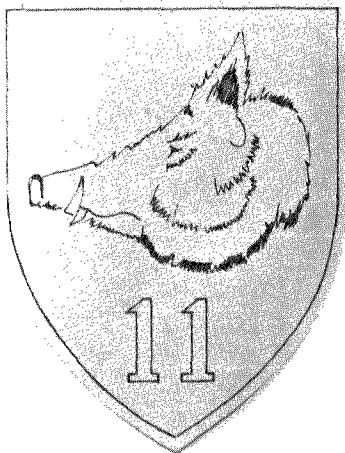

17

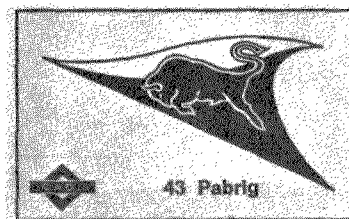
16

3

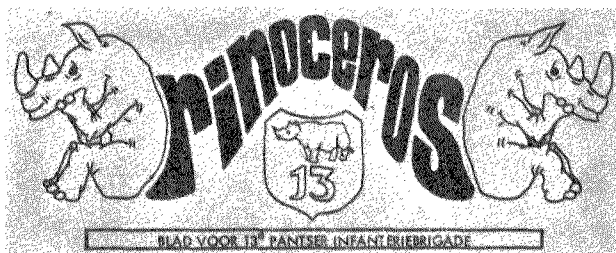

6

11

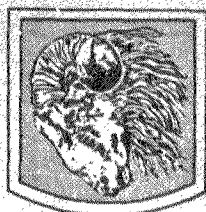

8

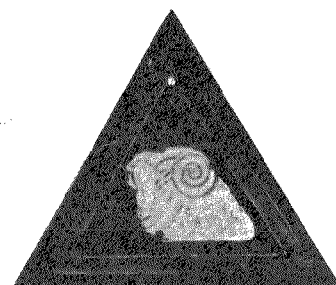
5

de "Ramskopkoerier"

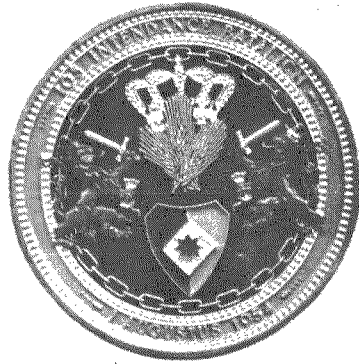
42 PANTSERINFANTRIEBRIGADE

7

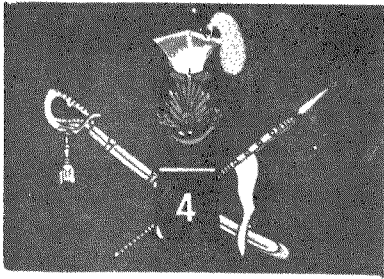

9

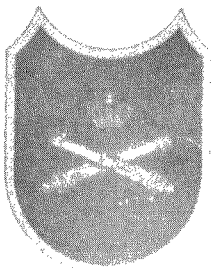
12

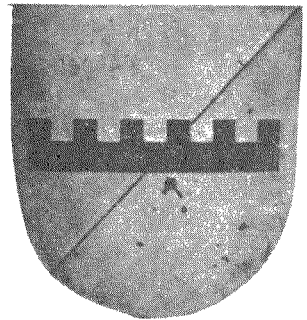
14

18

19^e Afdeling
 Veldartillerie
 t Garde

15

JACQUES SCHULMAN N.V.
AMSTERDAM-C. - KEIZERSGRACHT 448

Telefoon: (020) 233380 - 247721

NEDERLANDSE- en BUITENLANDSE MILITAIRE PENNINGEN
RIDDERORDEN, ONDSCHIEDINGSTEKENEN en LITERATUUR
over deze onderwerpen.

Ook Leveren wij miniaturen, knoopjes, strikjes, batons

offset-drukkerij peters

tuinweg 24 oisterwijk telefoon 04242-2879

herdruk
kleurendruk
folders
tijdschriften
stickers
ontwerpen

CORRESPONDENTEN DER STUDIE-AFDELINGEN

- (1) de studie-afdeling ,KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS K.L.
o.l.v. E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's-Gravenhage
- (3) de studie-afdeling ,UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden
- (4) de studie-afdeling ,RIDDERORDEN EN ONDERSCHIEDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Jonkerstraat 55, Weurt bij Nijmegen
- (5) de studie-afdeling ,MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Aagje Dekenlaan 87, Bussum en
C. van Ekeris, Tesselschadelaan 147, 's-Gravenhage
- (6) de studie-afdeling , WAPENS EN MUNITIE' - V A C A N T
- (7) de studie-afdeling ,MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage
- (10) de studie-afdeling ,NAPOLEONTICA'
o.l.v. Mr. A. Telders, Kleine Haagse Kade 62, Gorinchem
- (11) de studie-afdeling 'TWEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Paramaribostraat 63, Leiden
- (12) de studie-afdeling 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren
- (16) de studie-afdeling 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch. C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, Haarlem
- (17) de studie-afdeling 'MILITAIRE FOLKLORE'
o.l.v. L. Verhoeff, Gevers Deynoetweg 50, Scheveningen
- (19) de studie-afdeling 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. H.J. Schakelaar, Utrechtseweg 41, De Bilt
- (20) de studie-afdeling "KNIL"
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN STUDIE-AFDELINGEN VOOR ZIJN OPGERICHT:

- (2) "tradities en ceremonieel"
- (8) 'Vestingbouw, kasteelkunde, militaire gebouwen'
- (9) 'Koninklijke Marine - geschiedenis, scheepsbouw, varende Marine -
- (13) 'Vaandels'
- (14) 'Eerste Wereldoorlog'
- (18) 'Militaire voertuigen, tanks'
- (21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.